В.В. Радченко, канд. екон. наук, доц.

ПЕРВІСНЕ НАГРОМАДЖЕННЯ ТА ВЛАСНІСТЬ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

В статті досліджується проблема впливу первісного нагромадження капіталу на формування відносин власності в трансформаційній економіці України; в цьому зв'язку з'ясовуються особливості економічної політики і влади в Україні.

The article studies the problem of influence of primary capital storage of the formation of property relations in the transformation economy of Ukraine. Connected to this the peculiarities of economic police and state power in Ukraine are described.

Ключові слова: первісне нагромадження капіталу, власність, трансформаційна економіка, економічна політика, влада.

Keywords: primary capital storage, property, transformation economy, economic policy, state power.

Найглибшою ознакою соціально-економічних перетворень в трансформаційний період України є докорінна зміна відносин власності. Суть змін полягає в тому, що суспільна власність на засоби виробництва, яка сформована і отримала розвиток в радянський час (державна, колгоспно-кооперативна), була перетворена у систему відносин, що започатковувала і ставала основою економіки іншого типу – ринкової. В Україні сформовані приватна, а також нового змісту та характеру державна і колективна форми власності. Вирішальну роль в цьому відіграли роздержавлення та приватизація. За 1992-2005 рр. в країні змінило форму власності 102154 підприємства [1,с.323]. На початок 2006 р. із всієї кількості суб'єктів (1070705) Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) 838377 суб'єкта, або 78,3% знаходилися у приватній власності [1,с. 309]; середньорічна кількість найманих працівників на підприємствах та організаціях приватної власності складала у 2005 р. 6917,5 тис. осіб, або 73,8 % [1,с.310]. Конституція України закріпила право приватної власності як непорушне (стаття 41) [2,с.11].

Докорінна зміна відносин власності стала основним економічним фактором таких же глибоких перетворень економічних і соціальних відносин в Україні, змін економічної політики і державної влади. Проте, щоб з'ясувати вплив трансформації відносин власності на інші сторони суспільно-економічного життя в Україні, потрібно обов'язково врахувати всі умови, в яких утверджувалася нова система відносин власності. Найголовнішим тут є з'ясування впливу ***первісного нагромадження капіталу*** в Україні на соціально-економічні відносини, взагалі, і відносини власності, зокрема. У зв'язку з цим відзначимо, що вітчизняна економічна наука не сконцентрувала увагу на цьому явищі, не виробила рекомендації щодо врахування державою можливих його негативних наслідків для країни. І лише останнім часом ми спостерігаємо пожвавлення уваги до цієї проблеми. Наші ж дослідження показують, що первісне нагромадження

капіталу в Україні стало визначальною ознакою всього процесу трансформаційних перетворень і, насамперед, змін у відносинах власності [3].

Первісне нагромадження капіталу – явище типове для всіх країн, в яких еволюційним шляхом формувалася ринкова (капіталістична) економіка. За своєю суттю воно являє «передісторію капіталу і відповідного йому способу виробництва» [4, с.675], це насильницький спосіб формування капіталістичних відносин, процес, який «перетворює, з одного боку, суспільні засоби виробництва і життєві засоби в капітал, з другого боку, - безпосередніх виробників у найманих робітників» [4, с.675]. Це історія, яка «вписана в літописи людства полум'яною мовою крові і вогню» [4, с.676].

Історичними формами (джерелами) первісного нагромадження капіталу були експропріація землі у сільського населення (Англія, XV – XVI ст.), знищення общинного землекористування, розкрадання церковних земель, генезис капіталістичних фермерів, генезис промислового капіталіста, державний борг, система міжнародного кредиту та ін.

Первісне нагромадження капіталу прискорювало процес переростання простого товарного виробництва у капіталістичне, доводило майнову диференціацію виробників до логічного завершення – концентрації власності (капіталу) на одному полюсі і робочої сили, відокремленої від власності, - на іншому полюсі. Саме в прискоренні становлення нового (капіталістичного) ладу і полягає історична місія первісного нагромадження капіталу. Причому здійснювалося це з допомогою насильницьких методів, попранням елементарних прав і свобод людини, аж до права на життя.

В Україні в трансформаційний період на первісне нагромадження ліг основний тягар формування капіталу як економічного відношення, трансформації економічної системи України соціалістичного типу (адміністративно-командної) в протилежну за своєю суттю – ринково-капіталістичну. Це крупно масштабний процес, основними формами якого стали: пограбування державної економіки шляхом роздержавлення та приватизації; масове скуповування (за безцінь) сертифікатів та акцій у населення з метою оволодіння підприємствами, банками і т.п.; перерозподіл багатства з допомогою інфляції, знецінення заощаджень населення; самовільне захоплення земель, земельних родовищ, ресурсів; розкрадання державного майна; штучне заниження заробітної плати та її несвоєчасні виплати; спекулятивне завищення цін; встановлення високих процентних ставок; спекуляції на споживчому ринку; несплата (неповна сплата) податків; використання тіньових схем в експортно-імпортних операціях; широке використання бартеру тощо.

Первісне нагромадження капіталу набуває особливої гостроти, антагоністичного і антисоціального забарвлення, здійснюється за сценарієм «шокової терапії» з масовим використанням тіньових схем і навіть оволодіння власністю. Воно охопило всі сфери суспільного виробництва, освіту, охорону здоров'я. Принцип збагачення став всеохоплюючим, підпорядковуючим собі організацію економічного життя, мораль і право, породжуючи загальну корупцію та хабарництво.

Важлива особливість первісного нагромадження капіталу в Україні полягає в тому, що воно здійснюється в процесі реформ, а тому, по-суті, знаходиться під прикриттям держави і, навіть , більше – стає об'єктом її економічної політики.

Отже, ми бачимо, що первісне нагромадження капіталу докорінно змінює умови привласнення, а тому є процесом глибоких якісних змін у відносинах власності та суспільній організації виробництва. Воно виступає і як загальна основа, і як фактор утвердження нової системи відносин власності. Первісне нагромадження капіталу в Україні, відображаючи специфіку трансформаційного процесу, обумовило не тільки зміну соціально-економічних основ життя українського суспільства, а й породило досить суттєві відмінності нової системи відносин власності.

1. В Україні відбулося в основному нетрудове формування системи нових відносин власності, яка виникала і розвивалася в умовах масового розбазарювання державного майна, так званої «прихватизації», використання тіньових схем скуповування за безцінь підприємств, рейдерства, незаконного позбавлення власності багатьох дрібних власників і т.п.

2. Основними сферами формування нових відносин власності в Україні стали сфери розподілу і обміну, а не виробництва. Формування суб'єктів приватної власності відбувалося спочатку на основі масової ваучеризації, а в подальшому через неодноразові акти скуповування майнових сертифікатів, розпродаж державних підприємств та майна, незаконні ринкові операції з землею тощо; перерозподіл грошових активів через механізм цін, процентну ставку, інфляцію, валютно-фінансові операції та ін.

3. Нова система відносин власності в Україні характеризується глибоким майновим розшаруванням членів суспільства. Лініями цього розшарування є: рівень доходів осіб найманої праці і роботодавців; відмінності у багатстві між дрібним, середнім і крупним бізнесом; велика різниця в багатстві олігархічно-монополістичних груп і рештою населення України;

4. Низька ефективність нової системи відносин власності, при цьому, як економічна, так і соціальна. Звичайно, вплинуло те, що нові відносини власності в Україні сформовані на відсталій матеріально-технічній базі виробництва, переважання третього і четвертого технологічних укладів. Але основне в тому, що нова система не сформувала ефективного власника. Адже нові власники добули «свою власність» не згідно із економічними законами виробництва і обміну, а всупереч їх вимогам, не витрачаючи ресурси праці, капіталу (нееквівалентним шляхом). За таких умов не створюється ефективний власник. Суб'єкти власності в Україні не проходили суспільного відбору (як це було в Китаї), а тому багато з них не володіють мистецтвом менеджменту, маркетингу, розумінням проблем розвитку країни і бізнесу. В Україні за роки незалежності так і не відбулася структурна перебудова економіки, не створенні умови для інноваційного розвитку.

5. Система власності в Україні має антисоціальний, антидемократичний характер. Переважна частина населення країни не має реальних прав впливати на

привласнення, вдовольняється досить низькими доходами. За даними академіка Ю.Пахомова у 1990 році ВВП в Україні на душу населення перевищував середньосвітові показники (за паритетом купівельної спроможності) на 11 %, а у 2006 році – уже був меншим середньосвітового рівня ВВП на 33 % [5]. У 2007 році 40,8 % домогосподарств країни мали середньодушові доходи у місяць до 600,0 грн., а частка населення із середньодушовими доходами у місяць нижче прожиткового мінімуму складала 29,3 % [6, с. 419]. Рівень заробітної плати у 2004 році становив тільки 7,1 % від відповідного показника США [7, с.80]. А населення України на 1 вересня 2009 року складало уже 46016,2 тис. осіб [8, с.12], тобто зменшилося більш як 6,0 млн. осіб.

6. Досить суттєвою відмінністю нової системи відносно власності в Україні є її антиекологічний характер. Природа, оточуюче середовище, земля, ліси і води – все це стало заручниками первісного нагромадження капіталу і нераціонального господарювання. Так, за 1998 р. у межах України у Чорне море було скинуто неочищених стічних вод 5,9 млн. $м^3$, недостатньо очищених – 34,5 млн. $м^3$. У поверхневі води з промислових об'єктів скинуто 1972,5 тис. т. забруднювальних речовин, з об'єктів житлово-комунального господарства – 1115,8 тис. т, сільського господарства – 151 тис. т [9, с.689]. У 2000 році загальний обсяг викидів шкідливих речовин в атмосферу становив 5,9 млн. т [9, с.690]. Значної екологічної шкоди в Україні зазнають грунти, у кризовому стані перебуває до 20 % забруднених земель міських, приміських та індустріальних районів [9, с.693]. Багато прикладів можна привести злочинної вирубки лісів (райони Карпат), хижацького ставлення до тваринного світу, рибних багатств. Нераціональні сівозміни у сільському господарстві завдають великої шкоди грунтам.

Формування нової системи відносин власності в Україні в умовах первісного нагромадження капіталу робить всю систему відносин власності однобоко спрямованою на реалізацію інтересів приватно-олігархічних груп і корупційної влади. В суспільстві виникають гострі протиріччя, які виражають глибоку протилежність економічних інтересів, бажання крупного капіталу монополізувати власність, встановити тотальне панування в економіці, підпорядкувати своїм інтересам державу. Основне з них – це протиріччя між крупним приватно-олігархічним та суспільним секторами економіки. Гострими також є протиріччя між великим (олігархічним) та дрібним бізнесом, між суспільним сектором та дрібним бізнесом, всередині дрібнотоварного виробництва (бізнесу), між крупними олігархічними групами.

Очевидно, що дзеркалом таких соціально-економічних умов має стати суспільна влада. Це об'єктивно зумовлено, закономірно. Адже, економіка визначає характер політики, поскільки вона первинна. В Україні влада (як центральна, так і місцева) з самого початку незалежності спрямовує свої зусилля на забезпечення умов первісного нагромадження капіталу. Звідси її нездатність захищати загальнонародні інтереси, низька обґрунтованість багатьох політико-правових рішень, суб'єктивізм і однобокість. Проявом нової системи власності в Україні став кланово-кримінальний характер влади (кучмізм, оранжевий кучмізм) та її відрив від власного народу. За підсумками

опитування громадської думки, яке було здійснено у 2007 р. і яке охопило 24 європейські країни, Україна за показником довіри до центральних і місцевих органів державного управління знаходиться на 24-му (тобто останньому) місці [5].

Література:

1. Статистичний щорічник України за 2005 рік. – К.: «Консультант», 2006.
2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Велес, 2006. – 48 с.
3. Радченко В.В. Первісне нагромадження та власність в трансформаційній економіці України // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №18. Економіка і право: Зб. наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. - №6. – с. 21-41.
4. Маркс К. Капітал. Том 1. – К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори. Видання друге. Т.23 – К.: Держ. вид-во політ. літератури УРСР, 1963.
5. Пахомов Ю. Украина реагирует на деградацию и беспредел симпатией к России // «2000», 19.02.2010. – В2 – В3.
6. Статистичний щорічник України за 2007 рік. – К.: «Консультант», 2008.
7. Пасхавер Б. Цінова конкуренція аграрного сектора // Економіка України, 2007, № 1.
8. Економіка України за січень-вересень 2009 року // Урядовий кур'єр, 2009, 3 листопада.
9. Стратегії розвитку України: теорія і практика / За ред. О.С. Власнюка. – К.: НІСД, 2002.